

ÇAĞDAŞ BASKİRESİM SANATINDA BEDENİN YAPISÖKÜM BAĞLAMINDA YENİDEN İNŞASI¹

RECONSTRUCTION OF THE BODY IN THE CONTEXT OF DECONSTRUCTION IN CONTEMPORARY PRINTMAKING ART

Öğr. Gör. Rabiha ARSLAN YILDIRIM

Dicle Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Görsel Sanatlar Bölümü,
rabihaarslan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2223-1005>

Prof. Ayça ALPER AKÇAY

Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, ayca.alper@atauni.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-3403-4383>

Prof. Dr. Ali Osman ALAKUŞ

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
aolakus@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0651-9519>

ÖZET

Bu araştırmada, çağdaş baskıresim sanatı alanında yaşanan gelişmeler, yenilik arayışları, farklı yorumlama ve yaklaşımların, disiplinlerarası çalışmalar yönünden edebiyat ve baskıresim sanatının etkileşiminin, plastik sanatlar alanında deneysel çalışmalar yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca; çağdaş baskıresim sanatı ve bedenin baskıresim sanatı bağlamında Felsefi düşünür J. Derrida'nın yapısöküm kavramı çerçevesinde yeniden inşası ele alınmıştır. Türkiye'de yapılan literatür taramasında, baskıresim sanatında yapıbozum yaklaşımının uygulanmasına yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanmamış ve araştırmancının alan yazındaki bu boşluğu doldurması bağlamında önemli olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında, baskıresim tekniklerinden Fotogravür tekniği ile yapılan uygulama çalışmaları üzerinden kadın bedeninin yeniden inşası, bedenin bir parçası olan portre kullanılarak yapılmıştır. Derrida'nın Edebiyat alanında öne çıkan yapıbozum yaklaşımı çerçevesinde, baskıresim alanında da başarılı eserler ortaya koyulabileceği görülmüştür. Bu bağlamda, baskıresim sanatında da 21. yy.'ın gerektirdiği anlayış çerçevesinde disiplinler arası yaklaşıma dayalı çalışmalar yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Baskıresim, Fotogravür, Yapıbozum, Derrida

ABSTRACT

In this research, it is aimed to conduct experimental studies in the field of plastic arts, the developments in the field of contemporary printmaking, the search for innovations, different interpretations and approaches, the interaction of literature and printmaking in terms of interdisciplinary studies. In addition, contemporary printmaking art and the reconstruction of the body within the context of printmaking art within the framework of philosophical thinker J. Derrida's concept of deconstruction are discussed. In the literature review conducted in Turkey, no research was found on the application of the deconstruction approach in printmaking art, and it can be said that the research is important in the context of filling this

¹ "Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenen *Baskıresim Sanatında Beden İmgesi Ve Post Beden* adlı Sanatta Yeterlik Tezinden Üretilmiştir. Proje Numarası: SSY-2022-11494" ("This work was supported by Research Fund of the Atatürk University. Project Number:SSY-2022-11494").

gap in the literature. Within the scope of the study, the reconstruction of the female body was done through application studies made with the Photogravure technique, one of the printmaking techniques, using the portrait, which is a part of the body. It has been seen that successful works can be produced in the field of printmaking within the framework of Derrida's deconstruction approach, which is prominent in the field of literature. In this context, it can be suggested that studies based on an interdisciplinary approach be conducted in the art of printmaking within the framework of the understanding required by the 21st century.

Keywords: Printmaking, Photogravure, Deconstruction, Derrida

1.GİRİŞ

İnsan, mağara döneminden başlayarak günümüze kadar yaşamını kolaylaştırmak, doğaya adapte olmak, ruhsal durumunu ve işlevsel arayışını ortaya koymak için her türlü malzemeyi bir araç olarak kullanmıştır. Kâğıdın bulunmasından önce kendisini farklı malzemelerle ifade etmenin yollarını aramıştır. Öncelikle mağara duvarlarına büyü ya da dini ritüel amaçlı resimler yapmaları, boya püskürtme tekniğiyle kendi ellerini şablon şeklinde kullanarak aktarmaları, mağara duvarlarına avladıkları hayvanları kazıyarak aktarmaları ya da deniz kabuklarına asit oyma ile hayvan figürleri kazımaları vb. gibi baskıresim sanatının da ilk örneklerini vermişlerdir (Kılıç, 2022).

Kâğıdın bulunmasıyla birlikte baskı sanatı için önemli bir gelişme yaşanmıştır. Kâğıdın, taşınması, saklanması, kullanımı, dağıtımı ve yapılan uygulamalarda istenilen sayıda baskılar alınması vb. gibi malzemenin sağladığı olanaklar dâhilinde baskıresim sanatının insanlara ulaşması açısından büyük gelişmeler yaşanmıştır. Kâğıdı bulan Çinliler ilk başlarda mühür baskılarını ipek, ağaç ve farklı malzemeler kullanarak yapmışlardır. Kâğıdın bulunmasıyla birlikte baskılarında kâğıt kullanmaya başlamışlardır.

Mağara duvarlarına kazınmış çizimler baskı tekniklerinin kökeni olarak ele alınmaktadır. Islak kil üzerine taştan yapılmış kalıplarla alınan baskılar geçmişte yapılan çoklu baskı üretiminin ilkel örneklerini oluşturmaktadır. Ağacın kolay bulunması ve kazınması ağaç baskı kalıplarının kullanılarak yapılan erken baskı örneklerinin üretildiğini göstermektedir. 14. yüzyılda ağaç kalıp kullanılarak yapılan baskılar, 15. yüzyılda metal üzerine kazıma ya da asitle indirgeme ile yapılan baskılara yerini bırakmıştır. Metal malzeme kullanılarak yapılan gravür baskı olarak da adlandırılan baskı tekniği, ilk dönemlerde eleştirel bir tutumla üretilen eserlerin kitlelere yayılmasını sağlamıştır.

19. yüzyılda serigrafi (ipek baskı) baskı ve litografi (taş baskı) baskı aracılığıyla yeni bir ifade biçimi bulan baskıresim sanatında seri üretime geçilmiştir. İlk başta litografi tekniği kullanılarak afiş ve duyuru gibi grafik ürünlerinin baskı yoluyla çoğaltımı için kullanılmış, zamanla bu baskı tekniği yeni bir ifade biçimi olarak sanatçılar tarafından tercih edilmiştir. Serigrafi baskı tekniği ise, kâğıt ya da bez gibi farklı malzemeler üzerine baskı alabilme özelliğiyle tüketim kültürüne hizmet eden bir anlayışla kullanılmıştır. "Baskıresim, sanat disiplinleri içinde teknik sınırları ve kuralları en fazla belirlenmiş sanat alanı olarak bilinmektedir. Kâğıt malzemesiyle ile anılması, numaralandırılması, kalıp ile çoğaltılması,

çoğu zaman çerçeve içinde sunulması ve belli bir büyüklükte üretilmesi gibi kural ve alışkanlıklar günümüzde de etkisini sürdürmektedir” (Esmer, 2014).

Sanatsal baskiresim eserlerinde, bireyin kendini keşfetmeye başlamasıyla beden imgesi konu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Çağdaş baskiresim sanatında sanatçılar çerçeve ve kalıpların dışına çıkmış; yerleştirme, büyük boyutlarda baskılar ya da mekâna göre baskılar üretmeye başlamışlardır. Thomas Kilpper, Nancy Spero, Willie Cole, Barbara Kruger, Kara Walker gibi sanatçılar eserlerini oluştururken çerçevenin dışına çıkmış ve beden imgesini konu edinmişlerdir.

Beden, “insan ve hayvan vücudunda baş, kol, ve bacaklar dışında kalan bölüm; gövde” (TDK, 2023) olarak tanımlanmaktadır. Yanı sıra, bedeni; algı, düşünce, duygular ve hislerin kısacası yaşamı deneyimleyen bir birim olarak da ifade etmek mümkündür. Bedenin sunduğu imkânlar çerçevesinde hayatı deneyimleyen her insanın bedeninin kendine özgü bir yapısı vardır. İnsan bedeni; cinsiyet, ten rengi gibi sahip olduğu bu özelliklerinden dolayı, ait olduğu toplumun sınıflandırılması, eleştirilmesi, yerilmesi ya da yüceltilmesi tarih boyunca süregelmiştir. Tarihin her döneminde beden; felsefe, sosyoloji ve sanatın tüm disiplinlerinde konu olarak ele alınmıştır. Kısacası; ilkel çağlardan günümüze sanatın ana konusu olmuş ve konu olmaya devam etmektedir. Sanat tarihinin her döneminde beden; sanatçıların eserlerine konu olmuş ve mükemmelleştirilmiş, kutsanmış, çıplak, giydirilmiş, parçalanmış bir şekilde ele alınmıştır. Beden kavramı, mağara duvarlarına yapılmış resimlerden günümüz sanatına yansımaları ile bir sanat eserine dönüşmüş, değişim ve gelişim göstererek sanat imgesi olmuştur. Sanat imgesi olan beden, sanat eserlerinde ele alınış biçimi açısından da farklılıklar göstermiştir. Sanata konu olan beden imgesi, sanatçıların eserlerinde çıplak, soyut, kutsal, mükemmel, çirkin, parçalanmış vb. biçimde ele alınmıştır.

Post modern dönemin post yapısalcı düşünürlerinden Jacques Derrida tarafından ilk defa kullanılan Yapısöküm, Yapıbozum veya Dekonstrüksiyon terimi edebiyat alanında ortaya çıkmıştır. Zamanla diğer sanat disiplinlerinde de ele alınmaya başlanan yapıbozum, esasında yıkmak ya da yapısal olarak bozmak istenen şeyin tamamen yok edilmediği, aksine yapısöküm yapılırken tekrar inşa edildiği ifade edilmektedir. Yanı sıra, bir okuma tekniği olan yapıbozum/yapısöküm, mutlak bir gerçekliği göstererek açıklamaya çalışan metinleri, anlayışları yıkmak isterken aynı zamanda eleştirel bir bakışla olaylara yaklaşılmasını istemektedir. “Mutlak doğruyu kabul etmeyen bir yaklaşım olarak yapısökümü, otoriteyi yani mutlak kontrolü ve mutlak gücü de kabul etmemektedir. Bu yaklaşım hiçbir şeyi mutlak hakikat olarak kabul etmediği için, kendisi de herhangi bir doğru ya da mutlak gerçeklik ortaya koymamaktadır.” (Yanık, 2016: 94).

Yaşadığımız çağda bilim, teknoloji ve sanatsal anlamda çok hızlı değişimler ve gelişmeler söz konusudur. Bu gelişmeler bütün disiplinleri etkilediği gibi kuşkusuz sanatı da etkilemektedir. Bu bağlamda disiplinlerarası yaklaşımın merkeze alınarak sanatın sınırlarını aşma çabasının olması önemli bir yaklaşımdır. Çağın getirisi olan teknolojik gelişmeler sanat alanında etkili olmuş ve olmaya devam etmektedir. Böylelikle teknolojik gelişmeler paralelinde Çağdaş sanatta farklı disiplinlerin bir arada kullanılması; farklı ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına, bu yeni yaklaşımların geliştirilmesi ve farklı birlikliklerin bir arada olmasına imkân vermektedir. “Sanatçının neyi, nasıl, hangi malzemeyi kullanarak

yaptığından ziyade; ne anlattığı, ne hissettirdiği ve nasıl bir etki bıraktığı, sanatta disiplinlerarası yaklaşımların özünü oluşturmaktadır. Disiplinlerarası yaklaşımlar, biçimsel ve düşünsel açıdan sanatçıya sınırsız bir özgürlük alanı sunulmasının önünü açmaktadır.” (Tonza Helvacıkara ve Ayvaz Tunç, 2019: 1472). Bu bağlamda baskiresim sanatı, sahip olduğu çoğaltılabilir özelliği ve gelişen teknoloji ile birlikte kendine özgü bir dil yaratmıştır. Teknik açıdan deneysel uygulamalara uygun olması açısından sanatçıya istediğini vermekte ve farklı disiplinlerden sanatçıların da eser üretiminde tercih ettiği bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma, sanat alanında var olan sürekli bir yenilik arayışı, farklı yorum ve yaklaşım çerçevesinde disiplinlerarası çalışmalar yönünden, edebiyat ve baskiresim sanatında, plastik sanatlar alanında, deneysel çalışmalar kapsamında önem arz etmektedir.

Bu araştırmada; çağdaş baskiresim sanatı ve beden baskiresim sanatı bağlamında Felsefi düşünür J. Derrida'nın yapısöküm kavramı çerçevesinde yeniden inşası ele alınmaya çalışılmıştır. Türkiye’de alan yazın incelendiğinde Derrida'nın edebiyat alanında ortaya koyduğu Yapısöküm kavramının plastik sanatların bazı alanlarına uyarlandığını ele alan bazı araştırmalara (Akca, 2023; Terzi, 2023; Kaya, 2022; Güven, 2022; Büyükparmaksız, 2021; Akdiş, 2020; Aytekin, 2020; Ercan, 2019; Yıldız, 2019; Yükseler, 2017; Merdeşe, 2011; Akgül, 2008; Bengi, 1999) rastlanmıştır. Ancak, söz konusu yaklaşımın baskiresim sanatında uygulanmasına yönelik herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Araştırmanın alan yazındaki bu boşluğu doldurması bağlamında önemli olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında, baskiresim tekniklerinden gravür tekniği ile yapılan uygulama çalışmaları üzerinden kadın bedeninin bir parçası olan portre kullanılarak, yeniden inşası ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çağdaş Baskiresim Sanatı

Baskiresim, sanatçının özgün çalışmalarını, çoğaltma tekniklerinden faydalanarak linol, çinko, ağaç gibi malzemeler aracılığıyla hazırladığı baskı kalıbından istediği sayıda baskı almasıdır. Baskiresim sanatının tarihsel kökeni mağara duvarlarına kadar uzanmaktadır. Yaklaşık olarak günümüzden 40 bin yıl öncesine tarihlendirilen, herhangi bir estetik kaygı duymadan yapılmış olan ve çoğunluğunun hayvan betimlemelerinden oluştuğu mağara duvarlarındaki resimler ile sanatın ilk örneklerinin verilmesinin yanı sıra, mağara duvarlarına yapılan kazıma, oyma ya da kadınlar tarafından yapıldığı düşünülen İspanya’da ki El Castillo mağarasında rastlanan ellerin şablon şeklinde kullanılarak boya püskürtülerek duvara yansıtılan imgelerle de baskiresimin ilk örnekleri verilmiştir (Kılıç, 2022: 90).

Tarih boyunca birçok uygarlık baskı kalıpları kullanarak farklı üretim metotları kullanmışlardır. Bu uygarlıklardan bilim ve teknik alanında yapmış oldukları icatlarla önem arz eden “Sümerlerin kil üzerinde döndürerek, silindir mührün üzerindeki biçimleri kil üzerine aktarmaları ve böylece kalıp yardımıyla çoğaltılabilir imgeler/nesnelere üretmeleri baskiresim tarihi açısından önemli bir aşama olarak kabul edilir” (Esmer, 2005). Baskiresim sanatının, taş üzerine kazınan ilk örneklerin kil üzerine basılmasından sonra M.S. 105 yılında kâğıdın Çin’de keşfedilmesiyle birlikte yaygınlaşmaya başladığı bilinmektedir. Ağaç kalıplar kullanılarak kâğıt ya da ipek üzerine yazılardan oluşan erken dönem baskı örnekleri verilmiştir (Kılıç Ateş, 2017: 203). Bu erken dönem baskı örnekleri daha çok Buda öğretilerinin büyük kitlelere ulaşmasında kullanılmıştır. “M.S. 868 tarihli olan “Diamond

Sutra Öğretisi”, Budizmin kutsal metinlerinin yer aldığı 5 metre uzunluğundaki kâğıt üzerine basılan ilk ağaç baskı kitabı olma özelliğine sahiptir ve bu yazılı metin içerisinde; Buda ve öğrencisi karşılıklı diyalog halinde iken iki kedi figürü de kompozisyon içinde yer almıştır” (Kılıç, 2022: 30). “Ağaç kalıptan baskiresmin ilk örnekleri IX. yüzyıl Çin’ine uzanır. İslam dünyasındaki ticaret yollarını izleyerek, söz konusu teknik, Asya’ya ve Avrupa’ya yayılmıştır”(Grabowski ve Fick, 2009: 75).

Ticaret yoluyla Avrupa’da tanınmaya ve yaygınlaşmaya başlayan ağaç baskı tekniği ile 14. yüzyılda, ağaç kalıp ile birlikte metal çinko kalıplar kullanılarak gravür baskılar 15. yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. Ağaç kalıplarda istenilen etkiyi veremeyen ustalar çinko levhaları tercih etmeye başlamışlardır. Böylelikle ağaç baskı tekniğinin yerini çinko levhaların almasıyla 19. Yüzyıla kadar ağaç baskı pek tercih edilmemiştir. “19. yüzyılda kültürel ve sosyal yapıda meydana gelen değişim, baskı teknolojilerinin gelişimini olumlu etkilemiş, baskiresim tekniklerinde önemli ilerlemeler görülmüştür. Baskiresmin kolay taşınabilirliği, kitlelere daha hızlı yayılmasında ve güçlü iletişim kurmasında etkili olmuştur” (Kılıç Ateş, 2015: 2). Baskı tekniklerindeki gelişmeler ile popülerliğini kaybeden ağaç baskı Alman Ekspresyonistlerin (Ernst Barlach, Ernst L. Kirchner, Kathe Kollwitz, Franz Marc ...) eserlerini üretmek için kullanmaya başlamalarıyla birlikte yeniden canlanmıştır. Ekspresyonist sanatçılar, etkileyici bir üslupla ortaya koydukları ağaç baskı çalışmalarının yanı sıra litografi ve gravür baskılar da yapmışlardır. Baskiresimlerinde kullandıkları siyah beyaz renk ile güçlü bir anlatımla iç dünyalarında yaşadıklarını dışavurmuşlardır.

Çağdaş baskiresim anlayışının gelişim sürecinde Stanley William Hayter tarafından 1927 yılında Paris’te kurulan “Atölye 17” adlı baskiresim atölyesi 1988 yılına kadar baskiresmin çağdaşlaşmasında etkili olmuştur. İkinci dünya savaşının başlaması ile atölye Paris’ten New York’a taşınmıştır. Atölye 17, dönemin birçok sanatçısının teknik ve ifade biçimlerinde önemli gelişmeler sağlamıştır. Jackson Pollock, Robert Motherwell, Barnett Newman, Joan Miró, Willem de Kooning vs. gibi sanatçılar atölye baskiresim çalışmalar yapmışlardır. Atölye 17, 1950 yılında tekrar Paris’e taşınmıştır (Araz, 2006). “20. Yüzyılın ilk yarısı baskiresim alanında önemli bir birikim oluşturmuş; 50’li yıllardan itibaren yapılan çalışmalarda da temel denilebilecek sorgulamalar geliştirilmiştir. Bunun sonucunda da kalıplardan ve çoğaltım mantığından yararlanan, ancak geleneksel baskı uygulamalarında olduğu gibi numaralandırmayan ya da baskı yüzeyi için kâğıt yerine başka malzemelerin tercih edildiği görülmektedir” (Esmer, 2014).

1950’lerde sanat dünyasının kalbi Amerika’da atmaya başlamış, endüstri kültürüne özgü üslubu ile uluslararası etkilerinde öncülük ettiği baskı sanatları üretimleri sanatçılar ve atölyelerle yaygınlaşmıştır. Tüketim toplumuna hizmet eden Pop Art akımında, canlı renkler ve fotoğraflık resimler, popüler kültür imgelerini ve tüketimi çekici hale getirmek amacıyla kullanılmıştır. Seri üretime imkân veren ipek baskı ve taş baskı Andy Warhol, Claes Oldenburg, Jasper Johns, Robert Rauschenberg, Roy Lichtenstein ve Frank Stella gibi birçok Pop Art sanatçısı için önemli teknik olmuştur. (Kılıç Ateş, 2017: 205).

1960'lardan itibaren sanat alanında yaşanan gelişmeler, sanatçıların daha çok kişiye ulaşma çabası baskı tekniklerine ilgiyi arttırmıştır. Gelişen teknolojinin verdiği imkânlar doğrultusunda dijital baskı kullanılmış yanı sıra büyük ağaç kalıplar kullanarak baskiresimler yapılmıştır. “1970’lerde Sol Le Wit, John Baldessari, Vito Acconci, Marcel Broodthaers, Blinky Palermo, Dieter Roth gibi kavramsal içeriğe sahip eserler üreten sanatçılar, geniş kitlelere ulaşma düşüncesiyle baskı tekniklerinden yararlanmışlardır.” (Kılıç Ateş, 2017: 205). Sanatçılar, daha çok kişiye ulaşma çabası ile farklı teknik arayışı içerisinde olmuşlardır.

Geçmişten günümüze kadar her dönemin ekonomik, politik ve çevresel faktörleri sanatçıların eserlerine yansımalarının yanı sıra sanatçıların farklı üslup ve teknik arayışı içerisinde olmaları da baskiresim sanatının gelişiminde etkili olmuştur. Teknik anlamda farklı olanaklar sunan baskiresim sanatı, çağın getirisi olan teknolojik gelişmelerle birlikte sınırları genişleyerek kâğıttan farklı malzemelere de baskı yapılabilme özelliğine sahip olmuştur. Baskı tekniklerinin sahip olduğu deneysel yapı itibarıyla, teknolojik gelişmelere paralel olarak hem yöntem hem de kullanılan malzemeler yönünden sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde. Buna örnek olarak günümüz sanatında büyük boyutlu baskılar, mekâna özgü baskı yerleştirmeler vs. gibi.

Kuşku yok ki, kalıp kullanma baskiresmin vazgeçilmez bir özelliği. Kalıp aracılığıyla imgelerin basılarak çoğaltılabilmesi neredeyse baskiresim olmasının temel koşulu olarak bugüne kadar geldi. Baskiresmin bütün uygulama şekilleri çoğaltılabilme olanaklarını sunma üzerine inşa edildi. Ağaç baskı, Graviür, Litografi, Serigrafi, Dijital baskı ve günümüzün diğer yenilikçi uygulamaları bu esas üzerine yapılandı. Günümüzde baskiresim geleneğinden beslenen çağdaş sanatçılar da aslında kalıp kullanmaktan vazgeçmedi. Daha çok mekânla ilişkide, sergilemede ve yüzey organizasyonunda arayışlara yöneldiler (Esmer, 2014: web kaynak).

Çağdaş baskiresim sanatında yaşanan gelişmeler ışığında, geleneksel yöntemlerin kalıp mantığı çerçevesinde tercih edilen dijital baskının olanaklarının etkisi ile sanatçılar önemli bir yaratım sürecine girmişlerdir. Dijital baskının verdiği teknik imkânlar ile sınırlarının dışına çıkabilmesi birçok sanatçı için tercih nedeni olmuştur. Böylelikle; çağdaş baskiresim sanatı, teknolojik gelişmeler ışığında sınırları genişleyerek dijital baskı ile yeni ifade biçimini bulmuştur. Sanatçılar, eserlerinin üretiminde dijital teknolojinin olanaklarından yararlanarak seri üretime geçmişlerdir. Kılıç Ateş (2015: 2); gelişen teknolojinin giderek daha da hızlı seri üretimi olanaklı hale getiren teknikleriyle baskı sanatlarının zengin geleneğinin çağdaş baskiresim uygulamaları ve sunumlarıyla birleştiğini, hem teknik hem de malzeme olarak sanatçılar için yenilikçi ve yaratıcı bir araştırma imkânı sunduğunu ifade eder. Günümüz baskiresim sanatı, teknolojik gelişmelerle birlikte gelişmekte ve sanatın diğer disiplinleri ile birlikte geleneksel kalıplarından çıkarak, değişip dönüşerek kendini ifade etmektedir. Kalıp kullanımı ve çoğaltılabilir özelliğe sahip olan Baskiresim, günümüzde teknolojik yöntemler aracılığıyla da üretilebilmektedir.

Jacques Derrida Ve Yapısöküm

Yapısöküm ilk kez 1930 Cezayir doğumlu, Post yapısalcı filozoflar arasında yer alan Fransız düşünür ve felsefeci Jacques Derrida tarafından kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkar. Derrida, genç yaşlarında ilgilenmeye başladığı felsefe alanında Husserl'i konu edinen çalışmalar yapmıştır. Felsefe alanında ilk çalışmalarının çoğunluğu fenomenolojiyle ilgilidir. Derrida, "...zamanının büyük bir bölümünü Platon, Aristoteles, Augustinus, Montaigne, Descartes, Leibniz, Rousseau, Kant, Hegel, Nietzsche, Marx, Husserl, Heidegger, Levinas..." (Glendinning, 2014: 12) gibi düşünürlerin çalışmalarını okuyarak geçirmiştir. Bu düşünürler, Derrida'nın felsefesinin, düşüncelerinin oluşumunda ve metne yaklaşım biçimi olan "yapıbozum" (deconstruction)'un ortaya çıkması ve gelişiminde etkili olmuşlardır.

Söz merkezlik üzerine kurulu post yapısalcılar, merkezi benlik üzerine kurulu mevcudiyeti yıkma yaklaşımındadır. Sabit bir bilginin olmadığını, metinlerin yeniden okunabileceğini ifade eder. Derrida köktenci bir bilginin zamanla yeniden okumalarla, gösterilenin başka anlamlar içinde olabileceğini savunur. Asıl yapısöküme uğrayan benliktir. Yapı sökülme ile değişime uğrayan benlik "eleştiri", "felsefe", "yazın" ın sınırlarını yıkarak çok yönlü okumalar yapar. Değişmez bir "anlam" ve "doğruluk" bu yolla yeni anlamlar üretilmesini sağlar. Gösterenin tek bir gösterileni olamaz. Bu nedenle yapı sökülme ile mevcut düşüncenin yeni okuma ve yazma yöntemleri sökülme uğrayacaktır. Anlamı üreten bir yapının olması sonsuz bir döngü içinde dolaşmaktır. Derrida'ya göre yapı sökülme bilirdir (Ercan, 2019: 9).

Derrida, muhalif görüşlerden yani karşıtlıklardan oluşan Batı felsefe geleneğini pek çok Avrupalı çağdaş teorisyen gibi felsefe yapma eğiliminin temelini çürütmeye çalışır. Aslında yapıbozumun (deconstruction) temelini oluşturan da bu karşıtlıklardır. Çünkü yapıbozum, kendini hali hazırda varolan felsefi anlatılarında gizli olan karşıtlıkların hiyerarşisini ortaya çıkarmakla sınırlandırır. Yapıbozum felsefesi hiçbir şeyi açık açık söylemeyen bir felsefedir. Derrida'nın düşünceleri çoğunlukla felsefi olmasına rağmen, öne sürülebilecek ölçüde ne fenomenolojik ne de ontolojik olmadıklarıdır. Yapıbozum, esas olarak bir metnin gerçek anlamının dikkatli bir şekilde yapılan analizi olarak karşımıza çıkar ve bu anlam analizinde, belki de metnin bir köşesinde ihmal edilmiş olabilen (örneğin dipnotlar vb.) aslında metinde alternatif anlamların bulunması amaçlanır (Reynolds, 2002).

Derrida, yapısökümün bir kalıba sokulmaması, sınırlandırılmaması ve kavramsallaşmaması için açık bir şekilde yapısökümün ne olduğuyla ilgili net bir tanımlama yapmamıştır. "Bizlere sınırları çizilmiş kavramlar sunmaktan ziyade yeni yorumlama gücü kazandırmak isteyen Derrida, güvenilir olana yönelmemizi ve inançlarımızın dahi eleştiriye ödünç alması gerektiğini düşünmektedir." (Türk, 2023: 3). Derrida, 1960'lerde Yapısökümün inşasına çalışırken "üstinsanın (Nietzsche) kahkahalarına, komşunun (Levinas) kederlerine ve Freudcu travma anlayışına başvurur" (Mikics, 2019: 79).

"Derrida, 1967'den sonra dünyaca ünlenmiş ve bu dönemde üç ciddi çalışma yayınlamıştır: "Of Grammatology", "Writing and Difference", "Speech and Phenomena". Bunlar arasında belki de en önemlisi "Of Grammatology"dir (1967)." (Fırıncı Orman, 2015: 64).

Yapısöküm/yapıbozumda öncelikle sökme/bozma sonrasında ise yapma ortaya çıkar. Sökme ve yapma sonrasında bambaşka bir yapı meydana gelir. Bu bağlamda yapısökümün amacı, bu ortaya çıkan yapının belirgin halini görünür hale getirmektir. K. Malcom Richards'ın *Yeni Bir Bakışla Derrida* adlı kitabında;

Derrida için Heidegger'in Destruktion kavramı sadece olumsuz yok etme eylemini değil, aynı zamanda artık kullanışlı olmayan bir şeyi ortadan kaldırmak gibi olumlu bir eylemi de ima ediyordu. Derrida'nın Fransızcada kullanılmayan deconstruir kelimesini kullanma kararı, hem Heidegger'in terimiyle hem de Derrida'nın kendisinin yapısalcılıkla mücadelecili ilişkisiyle çok katmanlı ilişkiler kurmasına izin verdi. "Yapıyı bozmak" terimi, bir yapının ya da objenin havada asılı kalmış, askıya alınmış, bütün parçalarının görünür olduğu bir imgeyi çağrıştırır. "Yapıbozum" aynı zamanda yıkılmakta olan, yok olmamış ama parçalanıyor olan bir şeyin, hatta bir yıkıntının imgesini çağrıştırabilir. Bir "yapıyı sökmek", bir şeyi parçalarına ayırma işleminin. Yeni bir şeyi anlamaya yönelik bir ilk adım olduğu fikrini ortaya atar (Richards, 2020: 18).

Esas itibariyle "yapıbozum hem "yıkma" (destruction), hem de "kurma"dır (construction)." (Türkdoğan, 2014: 58). Bu bağlamda yapıbozum bir metni, bir resmi parçalara ayırırken yapısöküme uğrattırırken, yeniden inşa etmekle birlikte anlam yönünden de yeni anlamlar kazandırmaktadır.

Bedenin Yeniden İnşası Ve Örnek Uygulamalar

117

Beden, Türk Dil Kurumu'nun "canlı varlıkların maddi bölümü" olarak tanımlanmaktadır. İnsanın, kendi varlığını fark etmesiyle birlikte ilgilenmeye başladığı etkinlik alanı olmaya başlamıştır. Doğada varlığını sürdürebilmek için sürekli bir mücadele içinde olması yönünden bir canlı olarak nesnelere, bilişsel özelliğiyle bütün canlılardan ayrı bir yere konumlanmaktadır. Sürekli bir yaşam mücadelesi içerisinde olan insanlık, günümüzde olduğu gibi geçmişte de sürekli yeni arayışlar içerisinde olmuştur. Bu bağlamda "tarih boyunca insanlık, artı ürün, artı zaman ve artı enerji elde ettikten sonra, temel ihtiyaçlarının dışında, birtakım duygu ve düşüncelerini ifade edebilecek yollar aramıştır." (Kahraman, 2020: 1203). Kendilerini ifade etmek için sanat bir araç olmuştur. Bunun ilk örneklerinin mağara duvarlarındaki resimler olduğunu söylemek mümkündür.

Sanat, her dönem insanlığın kendini ifade etmesinde önemli bir aktarım unsuru olmuştur. Sanatın ilk örnekleri olan mağara resimlerinde konu olarak beden kullanılmıştır. Beden imgesi sanatın tüm disiplinlerinde konu olarak ele alındığı gibi baskiresim sanatının da ilk örnekleri arasında yer almaktadır. Baskiresim sanatında sanatçı, ifade biçimi olarak beden imgesini çeşitli şekillerde yorumlayarak, gerçekçi ya da soyutlayarak kullanmıştır. Kahraman (2020: 1203-1204); toplumların uygarlaşması ile birlikte, bedenin görünümü, alışkanlıkları ve algılanış biçiminin de değişime uğradığını söylemektedir. Yanı sıra, hemen her koşulda uyum sağlayan bedenin, kendi dışında, siyasal ve toplumsal atmosfere göre şekillenen bir metafor olduğunu ve değişen sanat, siyaset, toplum modellerinin ona yeni biçim ve anlamlar yüklediğini belirtmektedir. Yanı sıra bedenin, Ortaçağda yasaklı olması, sanayileşme ile

birlikte makineleşmesi, Postmodern dönemde ise arzulanan nesne modelleri olarak öne çıktığını ifade etmektedir.

Çoğulcu bir anlayış ve özgürlükçü bir söyleme sahip Postmodernizmde beden: din, siyaset ve ekonomik iktidar biçimlerinin yeniden üretildiği bir metafor olarak varlığını sürdürmektedir. Günümüzde beden kavramı: çok kültürlülük, din ve inanç sistemi, siyaset ve cinsel kimlik gibi farklı konular çerçevesinde yeniden konumlandırılmaktadır. 20. Yüzyılda yaşanan teknolojik ve plastik cerrahi alanındaki gelişmeler ile birlikte parçalanmış bedenler durumu ortaya çıkmıştır. “Jacques Derrida bedeni, doğal bir nesneden ziyade sosyo-tarihsel ağ içinde, tanımlanabilir ya da üretilebilir bir kültürel yapı olarak ele almaktadır.” (Boynukalın ve Doğan, 2020: 883). Bu bağlamda, çağın getirileri ile birlikte parçalanmışlık çalışan kadınların çok kimlikli bir rol üstlenmesini de beraberinde getirmiş ve kadın, anne, eş, arkadaş, ev hanımı vb. gibi parçalanmış bütünsel bir kimlik ortaya çıkarmıştır.

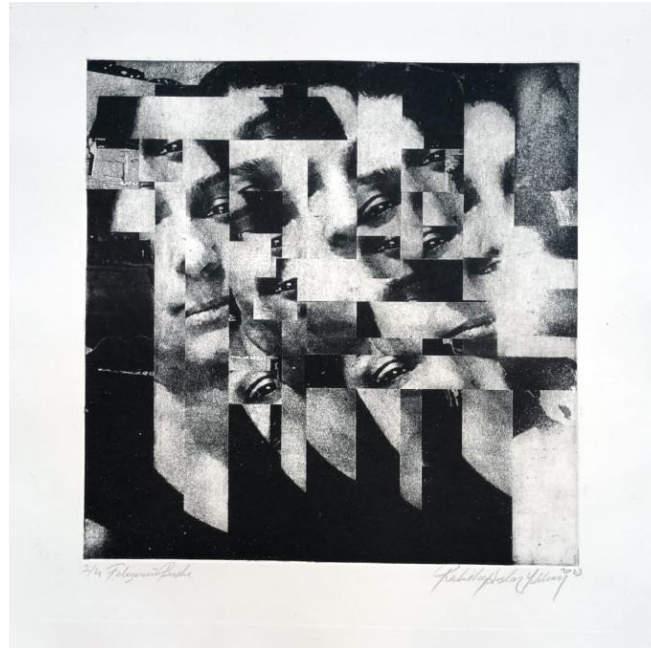
20. yüzyılda, kadın sorunlarına yönelik yenilik arayışlarının gündeme gelmesinde, kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamda yerini sorgulamaya başlaması ile birlikte ne istediğini ifade etmeye başlamıştır. Toplumdaki yerini ve önemini sorgulamaya başlayan kadın, erkek egemen sistemden uzaklaşmaya, kendi kimliğini sorgulamaya ve bir birey olmaya başlar.

Çalışma kapsamında yapılan baskıresim uygulamalarının bir bölümünü, bedenin önemli bir parçası olan portre oluşturmaktadır. Bu uygulamalar; kare, dikdörtgen formunda ve siyah beyaz renkte, fotografer tekniği ile baskıları alınmıştır. Erkek egemen toplumun, kadına biçtiği kimliklerin karşısında kadının, sürekli bir kendini yeniden var etme çabası ve mücadele içerisinde olmasını gerektirmiştir. Yaşadığımız Postlar çağında bedenin yani kadın bedeninin çok kimlikli olması karşılaştığı zorlukları parçalanmışlığı beraberinde getirmiştir. Parçalanmışlıklar içerisinde kalan kadın bedeninin özgürleşmesi kendini bulması post bedeni ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda ele alınan post bedenin bir unsuru olan portreler, parçalanmış ve parçalar tekrar bir araya getirilerek yeni portreler inşa edilmiştir. Yapıbozuma uğratılmış portreler Derrida'nın, ayırım ya da fark yerine kökten türettiği ve ses merkezliği ya da logos merkezliği içermeyen ve dilin anlamı erteleyen yapısına vurgu yapan Differe(e)nçe (Rutli, 2016: 59) kavramının görsel oyunu ile benzerlik gösterdiği söylenebilir (Şekil 1).

Şekil 1. Rabiha Arslan Yıldırım, *İsimsiz*, Fotogravür Baskı, 29,5x29,5 cm, 2023.

Baskiresimlerde, yapıbozuma/yapısöküme uğratarak yeniden inşa edilen portrelerin; anlam olarak çoğullaşması ve biçim yönünden deforme edilmesi, parçalanması ile anlam, biçim ve ifade yönünden yapısöküm yaklaşımı görülmektedir. Kare formunda kalıplar oluşturularak baskısı alınan çalışmalar ile erkek egemen toplum içerisinde kadın ve kimliğinin sınırlamasına eleştirel bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu sınırlar içerisinde parçalanan kadının yer yer soyutlanması, siyah renkle kadının içerisinde olduğu çaresizliğinin vurgulanması, yanı sıra siyahın ölümü, karamsarlığı çağrıştırması, beyaz rengin ise özgürlüğü temsil etmesi açısından etkileyicidir (Şekil 2).

Şekil 2. Rabiha Arslan Yıldırım, *İsimsiz*, Fotogravür Baskı, 29,5x29,5 cm, 2023.

Dikdörtgen form içerisinde, kadını simgeleyen üçgen form ile yapılan baskiresim çalışmasının, Derrida'nın metinlerinin sonsuz anlam içermesi ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Eserde anlam ve görünüm çoğullaştırılarak yapı sökümü uğratılmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Rabiha Arslan Yıldırım, *İsimsiz*, Fotogravür Baskı, 19,6x24,5 cm, 2023.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz baskiresim sanatı alanında yaşanan değişimler, gelişmeler, yenilik arayışları, farklı yorumlama ve yaklaşımların ortaya çıkması, disiplinlerarası çalışmaları da olanaklı kılmıştır. Bu bağlamda, sanatın diğer alanlarında olduğu gibi, edebiyat ve baskiresim sanatının etkileşiminin, plastik sanatlar alanında deneysel çalışmalara imkân verdiğini söylemek mümkündür. Felsefi düşünür J. Derrida'nın yapı söküm kavramı çerçevesinde, kadın bedeninin yeniden inşası ele alınmış ve baskiresim tekniklerinden fotogravür tekniği ile uygulama çalışmaları yapılmıştır. Baskiresim sanatının, sahip olduğu çoğaltılabilir özelliği ve teknik açıdan deneysel uygulamalara uygun olması, sanatçıya istediğini vererek kendine özgü bir dil yaratmasını sağlamıştır.

Kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamda kendini sorgulamaya başlaması ile birlikte 20. yüzyılda, çalışan kadın profilinin ortaya çıkması, kadın sorunlarına yönelik yenilik arayışları gündeme gelmiştir. Kendi kimliğini sorgulamaya ve bir birey olmaya başlayan kadın, toplum içerisinde belli bir statüye gelmiş olmasına rağmen, erkek egemen toplumun baskıcı yönü kadının özgürleşmesini zorlaştırmaya devam etmektedir.

Bu araştırma kapsamında, bedenin bir parçası olan portre ele alınarak yapılan baskiresim uygulamalarında kare formu ve siyah beyaz renk tercih edilmiştir. Kare formunun tercih edilme nedeni; eril bir toplum yapısı içerisinde kadına biçilen toplumsal cinsiyet rollerinin, kadını bir kalıba sokma istemine eleştirel bir yaklaşımdır. Derrida'nın Yapı Söküm

kavramı çerçevesinde yapılan baskiresim uygulamalarının sonucunda, sanat eserinin sadece bir anlam taşıdığı ve görüntü olarak belli bir noktada olamayacağı düşüncesi ile metinlerin sabitlenemeyeceği düşüncesinin benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Yanı sıra Edebiyat alanında öne çıkan J. Derrida'nın yapıbozum yaklaşımı çerçevesinde baskiresim alanında da başarılı eserler ortaya koyulabileceği görülmüştür. Bu bağlamda baskiresim sanatında da 21. yy.' ın gerektirdiği anlayış çerçevesinde disiplinler arası yaklaşıma dayalı çalışmalar yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akça, E. (2023). *Entropi Kavramını Yapıbozum Sanat Yaklaşımı Üzerinden İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Akdiş, S. (2020). *Kentin kaotik yapısının çağdaş resim sanatında çözümlenmesi ve yapıbozum etkisi*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla.
- Akgül, R. F. (2008). *1980'lerden Günümüze Grafik Tasarımda Yapıbozumculuk (Deconstructivism)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Grafik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik tezi. İzmir.
- Araz, G. (2006). *Baskiresmin Çağdaşlaşma Sürecinde Atölye 17*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik tezi. Eskişehir.
- Aytekin, S. (2020). *Resim Sanatında Yaratıcı Bir Tavır Olarak Yapıbozum*. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Ve Tasarım Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu
- Bengi, Z. B. (1999). *Çerçeveleme Üzerine Kuramsal Bir Tartışma Yapıbozumunda Çerçeve*. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Güzel Sanatlar Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Boynukalın, A. R. ve Doğan N. (2020). Tektiplen Beden ve Siborg Sanat. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Kasım 2020; 10 (3), 881-893 <https://doi.org/10.48146/odusobiad.801079>
- Büyükparmaksız, M. A. (2021). Postmodern Sanattan Güncel Sanata Yapıbozuma Uğrayan Bedenler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, Nisan,2021, 105-147. DOI: <https://doi.org/10.29135/std.741942>
- Ercan, A. (2019). *Bir Sanat Pratiği Olarak Yapısöküm Bağlamında Videoda Yeniden İnşa*. Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik tezi. Ankara.
- Esmer, H. (2005). *Baskiresim tarihi ders notları*. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.

- Esmer, H. (2014). Baskiresimde Deneysel Arayışlar. <http://hayriesmer.com/makale/baskiresimde-deneysel-arayislar/53?ln=tr> adresinden ulaşılmıştır. 12.11.2023
- Fırıncı Orman, T. (2015), “Jacques Derrida Düşüncesinde “Dil”. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1) s. 61-81.
- Glendinning, S. (2014). Derrida. Ankara: Dost Kitabevi.
- Grabowski, B. Ve Fick, B. (2012). *Baskiresim (Kapsamlı Materyaller ve Teknikler Rehberi)*. Karakalem Kitabevi Yayınları. İzmir.
- Güven, S. (2022). *Çağdaş Sanat Pratiklerinde Yaratıcı Bir Tavır Olarak Yapıbozum*. Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanat Ve Tasarım Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya.
- Kahraman, Ö. (2020). Manipüle Edilen Çağdaş Bedeni Beden Pratikleri Üzerinden Okumak. *İdil*, 72 (2020 Ağustos): s. 1202–1217. DOI: 10.7816/idil-09-72-02
- Kaya, P. (2022). *Plastik Açından Yapısökümcü Bir Okuma: Dada Ve Gerçeküstüçülük*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa.
- Kılıç, G. A. (2022). 1960 Sonrası Kadın Sanatçıların Baskiresimlerinde Beden İmgesi. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi Haziran '22 Cilt:15 Sayı:29*
- Kılıç Ateş, S. (2017). Baskı Sanatlarının Günümüz Örnekleri. *Inonu University Journal of Arts and Design*, 7(15), 199-210.
- Kılıç Ateş, S. (2015). Baskiresim’de Çağdaş (Yeni) Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi 2. Uluslararası Sanat Sempozyumu, Ankara*.
- Merdeşe, T. (2011). *Günümüz Sanatında Biçem Farklılıkları Üzerinden Yapıbozum Stratejisi Ve Söylemi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Mikics, D. (2019). *Jacques Derrida Kimdir*. (M. B. GÜRSOY, Çev.) Fol Kitap. Ankara
- Reynolds, J. (2002). Jacques Derrida, *The Internet Ancylopedia of Philosophy*. <http://www.iep.utm.edu/d/derrida.htm> adresinden ulaşılmıştır. 20.11.2023
- Richards, K. M. (2020). *Yeni Bir Bakışla Derrida*. Çev. Zeynep Talay, Kolektif Kitap, Bilişim ve Tasarım ltd.şti. İstanbul.
- Rutli, E. E. (2016). Derrida’nın Yapısökümü. *Temaşa, Temmuz/2016 sayı:5*
- TDK. (2023). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>
- Terzi, M. F. (2023). *David Carson ’ın Tasarımları Bağlamında Yapıbozum Tipografi İlişkisi*. Kto Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Grafik Tasarım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.

- Tonza Helvacıkara, F. ve Ayvaz Tunç, Ö. (2019). Sanatta Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Seramik ve Animasyon. *idil*, 63 (2019 Kasım): s. 1471-1485. doi: 10.7816/idil-08-63-07
- Türk, Z. (2023). *Jacques Derrida'nın Yapısökümü Ve Feminist Öğreti*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türkdoğan, T. (2014). *Sanat Kültür Politika, Modernizm Sonrası Tartışmalar*. Nobel Yayın. Ankara.
- Yanık, H. (2016). Yapısöküm Üzerine Birkaç Not. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(2), 91-98.
- Yıldız, K. (2019). *Resim Sanatında Derrida Etkisi: Yapısöküm*. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Samsun.
- Yükseler, K. (2017). *Kitle Kültürü Göstergeleri Üzerinden Seramik Sanatında Yapıbozumcu Anlatı*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.